

Kijk beter naar wat je ziet

Nico Dullemans

Hoewel veel leraren en schoolleiders gerust wel aanvoelen dat de school de jeugd moet helpen echt mens te worden, hebben ze daar, ondanks al hun moeite, nauwelijks woorden voor. Daarom valt het ze zwaar hun inzet en hun keuzes afdoende te legitimeren. Toch is er een manier om die woorden te vinden, zegt Lia van Aalsum, afkomstig uit de wereld van de lerarenopleidingen. En dit is ook nodig, vindt zij, want het is gevaarlijk als onderwijzers naar woorden zoeken terwijl zij intussen worden geconfronteerd met een arsenaal dat gevuld is met taal die aan de economie en management is ontleend.

Oergrond

Toen onlangs een collega overleed, viel het haar op dat er spontaan op twee plekken een herdenkingsteken werd opgericht. Waarmee zij maar wil zeggen dat het mensen niet aan bewogenheid ontbreekt. Misschien gebeurt dit tegenwoordig iets meer vanuit henzelf, zo vermoedt ze, en is het anders dan eerder toen instituten nog op een expliciete godsdienst of levensbeschouwing waren gegrondvest. Mensen weten dus wel wat ze te doen staat, maar met hun woorden schieten zij tekort. Wat is er aan de hand?

Lia van Aalsum: 'Lang geleden pleitte een vooraanstaand Nederlands pedagoog voor louter neutrale scholen. Ik heb het over Philip Kohnstamm die begin jaren vijftig overleed. Wat bedoelde hij? Ongeacht de richting van de school gaat het wat hem betreft om het vinden van de eigen, wezenlijke bestemming van de mens en daarmee zijn innerlijke vrede. Dus de persoonlijkheid van de ander, de individuele leerling, wordt fundamenteel geëerbiedigd. Wat we ook doen, het mag niet ten koste gaan van de persoon die wij voor ons hebben. We noemen dit de personalistische pedagogiek van Kohnstamm. Hem gaat het erom dat de individuele mens zijn levensbestemming kan bereiken doordat hij zich zelfstandig en persoonlijk mag ontplooiën. Het gaat hem om de vorming van karakter en geweten. Dit houdt een focus in, een richting, maar welke? Kohnstamm zei christelijk geïnspireerd te zijn, maar in zijn boeken heeft hij het over een oergrond die veel levensbeschouwingen kenmerkt. Hij wijst daarop. Ieder mens kan daarmee contact maken en opvoeding en onderwijs moeten jongeren daarbij helpen. Contact met deze grond is namelijk nodig om je eigen bestemming te kunnen bereiken. Dit vraagt om een bepaalde houding, een gevoelige, eerbiedige houding tegenover het geheim van het leven. Kohnstamm waarschuwde toen al voor te veel nadruk op de economie, ten koste van de persoon, van zijn innerlijk, ten koste van zo'n eerbiedige houding. In onze tijd waarschuwt Martha Nussbaum (hoogleraar rechtsfilosofie in de VS/red.) daartegen en luidt ze de noodklok over het onderwijs dat te veel in dienst staat van de economie. Het levert robotmensen af. Volgens Nussbaum verkeert het onderwijs wereldwijd in een crisis.'

Ontwerp boekomslag: Brigitte Slangen

Bewogen

De mens die met name vanwege economische druk het contact met een oergrond moet missen. De school die hem daar niet bij kan helpen. De beleidsmakers en bestuurders kunnen dit tij niet keren, want hun ontbreekt het aan gedegen scholing op dit vlak. Ziedaar de boodschap van Lia van Aalsum. Maar zij zegt meer. In haar nieuwe boek *Kijken naar spiritualiteit - om te leren* verbindt zij deze diagnose met een aanpak, een houding om beter te kunnen kijken naar wat wij zien. Die - spirituele - houding komt erop neer dat je beter kijkt en nadenkt en jezelf aangesproken weet. Ontdekken dat je uitgedaagd wordt een beter mens te worden. Hoe probeert zij de lezer zover te brengen?

Van Aalsum: 'Ik geef informatie over geestelijkleven, over mensen die daar gevoelig voor zijn, aan de hand van uiteenlopende voorbeelden. Ook ga ik in op spirituele geschriften en stromingen, waaronder het christendom. Ik betrek er kunst bij, pedagogiek, theologie en de bijbelse Psalmen. Ik probeer te laten zien dat spiritualiteit een weg is waarlangs je contact kunt maken met de oergrond waarover Kohnstamm sprak. Ik begrijp dit zo. Waar het in wezen om gaat is dat ieder mens verbinding heeft met wat ik noem: de goddelijke Ander. Het gaat erom dat we ons daarvan bewust worden, dat we daarin groeien en dat deze goddelijke

Ander een realiteit voor ons wordt. Dat wij ons daardoor bewogen voelen. Spiritualiteit helpt om er niet langer tegenaan te kijken, maar contact mee te maken. Dat gaat dieper dan zelfmanagement.'

Lia van Aalsum wil (speciaal voor mensen in het onderwijs maar zij schrijft voor iedereen) dat spiritualiteit beter begrepen wordt en dat mensen er gevoel voor gaan ontwikkelen. Dat is moeilijk, erkent zij. 'Het grootste probleem is dat mensen het misschien onbewust of bij vlagen wel aanvoelen, maar dat het daarbij blijft. Er is geen echte bewustwording. Noties zoals 'God', 'ziel', 'verlangen', 'gehoorzamen', 'roeping', 'levensweg', 'bestemming' worden nauwelijks nog gekend, in het denken noch in de beleving. Ze resoneren niet. Tot mijn verdriet kan ik ze bijna niet meer gebruiken. Ik vermoed dat onze beelden daar in de weg zitten. Het Oude Testament leert ons geen beeld te vormen van de Ander. De middeleeuwer en mysticus Meister Eckhart zei het zo: 'Maak van God geen koe die je tegenover je plaatst en gebruikt voor eigen nut. God en ik, wij zijn één.' Dus geen wensbeeld of een drogbeeld. Maar mensen doen dat wel. En vervolgens zijn ze bang voor of ontwikkelen ze een afkeer ten aanzien van het godsbeeld dat zijzelf hebben gemaakt. Een mensachtige, alles dirigerende god. Maar ik zeg, ontwikkel een andere antenne: leer kijken vanuit spiritualiteit, kijk naar wat mensen werkelijk beweegt en naar je eigen bestaan en weet je aangesproken, bewogen. Van oudsher hadden kloosterlingen daar een antenne voor. Maar bedenk, spiritualiteit heeft buiten godsdiensten evenzeer een plaats.'

Foto: Jos Marell

Voeding

Leraren en schoolleiders zouden over een solide spiritualiteit moeten beschikken, vindt Van Aalsum. Met haar boeken wil zij daaraan bijdragen. Dit omvat meer dan een bezinning op de persoonlijke drijfveren. Zoals gezegd, het gaat niet louter om zelfmanagement. Van Aalsum schrijft in haar boek: 'Een gedegen, tweevoudige spirituele scholing (in kennis van en ervaring opdoen met het verschijnsel spiritualiteit/red.) is voor hen daarom geen overbodige luxe, noch is zij een aardige hobby voor het privéleven. Een dergelijke training leert om de waarde van spiritualiteit beter te doorzien: ten aanzien van het eigen bestaan, de samenleving, de godsdiensten en natuurlijk het onderwijs.' Je krijgt woorden voor een meer geestelijk leven, je wordt gevoelig voor de behoeften van leerlingen. Zij vervolgt: 'En gaandeweg groeit het vermogen en de moed om kinderen en vooral jonge mensen op dit niveau te prikkelen, uit te dagen en te voeden. De leraar zet zich letterlijk en figuurlijk in, met hart en ziel.' Een personalistische pedagogiek dankzij spiritueel ingestelde mensen, zou je kunnen zeggen.

Drie jaar geleden verscheen een ander boek van Lia van Aalsum met de titel *Spiritualiteit in het onderwijs. Een handreiking*. Eveneens een beschouwelijk boek dat gebruikt wordt door onderwijzers die voor hun praktijk - tegen de stroom in, zo lijkt het wel - dat contact met de oergrond van Kohnstamm willen leggen. Zelf kwam zij op het spoor van spiritualiteit door haar universitaire studie spiritualiteit. Belangrijk was daarbinnen de grondige bestudering van een tekst van chassidische joden die in de middeleeuwen in de streken van het Rijnland woonden. Een lied eigenlijk, dat joden nog altijd reciteerden tijdens Jom Kipoer, het jaarlijkse verzoeningsfeest. (Haar studie leidde in 2010 tot een duizend pagina's tellend proefschrift, *Lied van de Eenheid* geheten, waarop zij met lof promoveerde.) Van Aalsum zegt erover: 'Het is een zeer bijbelse en spirituele tekst, die zowel intellectueel als innerlijk uitdaagt. Er gaat aanspraak vanuit, je wordt geroepen om echt te groeien, om, en dat is het moeilijkste, te gehoorzamen, dat wil zeggen: gehoor te geven. Maar tegenwoordig zijn we bang om onze vrijheid kwijt te raken, terwijl wij wel toewijding willen laten zien. Maar niet te lang en in volle, uiteindelijk ik-gerichte vrijheid.'

Mysterie

Het gaat Lia van Aalsum niet zozeer om de expliciete spiritualiteitsvorming van kind en scholier. Zelfs bij jongvolwassenen is dit nog problematisch. Het gaat immers om een diepgaand proces. Maar willen leraar en schoolleider die eerbied voor het mysterie enigszins bevorderen in school, opleiding en lespraktijk, dan hebben zij goede voeding nodig. Daarom hoort dit thuis in de opleiding van leraar en schoolleider. Ze schrijft: 'Hoewel spiritualiteit enerzijds al werkzaam is in het doen en laten van de leraar, vraagt het anderzijds om een specifieke inzet. Het is een natuurlijk ingrediënt, maar tegelijk is het zo op de achtergrond geraakt dat we het naar voren moeten halen.' Didactiek is niet voldoende, legt ze uit, 'er is ook mystagogische zorg nodig.' Lereren omgaan met het mysterie van het leven, bedoelt ze. 'De begeleiding die de ander in het denken, zijn en handelen naar een dieper besef van het levensgeheim voert. Of anders gezegd, zo voeden en begeleiden dat het mysterie zich in het leven van de ander kan ontvouwen en nestelen.' Van Aalsum noemt dit de integriteit van de leraar en ze doelt op 'verstandig nadenken', moreel besef en van binnenuit -wezenlijk aangesproken - koersvast te werk gaan.

Levensgeheim. Dat is het mysterie waardoor je je aangesproken voelt. De 'geheimvolle Aanspraak' die de grond onder je bestaan is geworden, die het leven de moeite waard maakt. Het is de uitdaging daar een intelligente gevoeligheid voor te ontwikkelen. Daar gaat het nieuwe boek van Lia van Aalsum over. ■